

Inleiding

Kunst en spiritualiteit vormen van oudsher een spannend koppel. Kunst kan het goddelijke verbeelden, ze kan religieuze ervaringen uitdrukken en evoceren. Daarom functioneert ze zo prominent in religies, van weelderige altaarstukken uit de christelijke barok tot en met kale kiezeltuinen uit het zenboeddhisme. Maar kunst kan naar het oordeel van religieuze groepen ook misleiden en het goddelijke al te menselijk maken en te aards voorstellen. Beelden van het heilige en goddelijke kunnen volgens hen worden misverstaan en worden opgevat als afbeeldingen, kopieën van en uitdagingen aan God en het goddelijke.

De hevige strijd over het beeldverbod, die een lange geschiedenis heeft en nog immer voortduurt, weerspiegelt de onmogelijkheid om voor eens en altijd vast te leggen waar de scheidslijn ligt tussen transgressieve desacererende kunst enerzijds en transcenderende heiligende kunst anderzijds. In deze strijd echter gaan de betrokken partijen alle uit van de aanname dat kunst een bijzonder hechte band heeft met religie. Voorstanders van een ruimhartige religieuze beeldcultuur vertrekken net zoals voorstanders van een streng religieus beeldverbod vanuit de veronderstelling dat kunst de kracht heeft het goddelijke naderbij te brengen. Zij staan dus al in hetzelfde religieuze universum, ze delen het geloof dat de werkelijkheid en in het bijzonder de menselijke existentie een wereld is die bezielid is door de goddelijke presentie.

Juist deze positie is niet meer vanzelfsprekend in de moderne gesecculariseerde samenleving. Voor een atheïst kan kunst, inclusief de religieuze kunst, de ontmoeting met het goddelijke niet representeren. De atheïst ziet men-

selijke projecties waar de gelovige sporen van het heilige ziet. En wellicht zijn er in onze geseclariseerde samenleving nog anderen, zij die noch theïst noch atheïst zijn, noch gelovige noch ongelovige, zij die niet weten wat het goddelijke is en waar en hoe het esthetisch gerepresenteerd wordt. De samenleving is pluralistisch geworden. Naast christendom en jodendom zijn thans veel andere tradities zichtbaar aanwezig, naast de institutioneel verankerde religiositeit bestaan vormen van niet-geïstitutionaliseerde spiritualiteit en ritualiteit – en ook spirituele dorheid.

Hoe ontwikkelt zich in deze situatie de relatie tussen kunst en spiritualiteit? Wat is religieuze kunst eigenlijk nog? Voor velen geldt wellicht dat het ontroerende en fascinerende van kunst niet met het goddelijke geïdentificeerd wordt, maar in welke zin kan kunst toch een expressie en evocatie van spiritualiteit zijn?

Deze vragen zijn niet eenduidig te beantwoorden. Wie antwoorden zoekt, vindt verschillende stemmen, woorden en beelden. Deze vormen een polyfonie waarin delen van antwoorden doorklinken en een tableau waarin aspecten van antwoorden verschijnen. De antwoorden zijn dus zeker niet altijd en zeker niet helemaal in leerstellige verhandelingen te expliciteren. Om met de filosoof Wittgenstein te spreken: ze tonen zich.

Wittgenstein suggereert ook dat men niet louter op afstand over kunst en spiritualiteit kan denken en spreken. Kunst en spiritualiteit vragen om bepaalde vormen van participatie en handelen. Sommige hedendaagse kunstwerken activeren de participatie van de toeschouwer zelfs in technische zin: de toeschouwer moet iets doen wil het kunstwerk de performatie geven, het kunstwerk ‘werkt’ slechts als de toeschouwer actief meedoet. Maar ook als een kunstwerk geen technische ingrepen van de toeschouwer vergt en present is voor een stille luisteraar of aandachtige kijker, krijgt het kunstwerk toch pas betekenis als

de toeschouwer of luisteraar erdoor geraakt wordt en daardoor geïnspireerd wordt tot grotere sensibiliteit in zijn dagelijks leven.

Kunstwerken werken dus door de geest in de materie tot leven te brengen en te versterken. Dit is voor de maker van het kunstwerk wellicht niet anders dan voor de toeschouwer.

De bijdragen in deze bundel gaan nader in op deze thematiek. In de eerste drie hoofdstukken staat de religieuze kunst uit het westers christendom, het boeddhisme en het Mexicaans katholicisme centraal. De volgende drie bijdragen vertrekken vanuit de hedendaagse kunst en bespreken de mogelijk spirituele betekenissen ervan. In de laatste bijdrage komen de verschillende accenten en aspecten bij elkaar. Hier wordt de gedachte geopperd dat goede kunst de kracht heeft om levens te veranderen.

De bijdragen zijn gebaseerd op de voordrachten die gehouden zijn op het symposium 'Onverwachte Impressies. Hedendaagse kunst en spiritualiteit'. Het symposium vond plaats op 15 november 2008 aan de universiteit van Tilburg.

Het symposium was georganiseerd door het Thijmgenootschap in nauwe samenwerking met de Radboudstichting en de Adelbertvereniging. Deze drie organisaties hebben gemeenschappelijke uitgangspunten en doelstellingen. Ze beogen vanuit christelijk perspectief bij te dragen tot ontwikkelingen in wetenschap en samenleving. Ze doen dit elk via eigen activiteiten, terwijl ze zich samen inzetten voor het symposium 'Onverwachte Impressies'. De samenwerking voor deze publieksactiviteit bleek succesvol en vruchtbaar en wordt dan ook voortgezet bij de volgende symposia.